

RUSMIR MAHMUTČEHAJIĆ

ZAPIS O MUZICI IZ 1767. GODINE KODEKSA IZ GAZI HUSREV-BEGOVE BIBLIOTEKE U SVJETLU NEKIH KARAKTERISTIKA MUZIČKOG FOLKLORA BOSNE I HERCEGOVINE

Uza sve bogatstvo muzičkog folklora Bosanskih Muslimana vrlo rijetko se mogu naći rukopisi – nastali u prošlim stoljećima – u kojima bi se govorilo o muzici.

Samo u jednom rukopisu iz Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu – koliko se to može tvrditi na osnovu prvog sveska *Kataloga ...*¹⁾ – govori se o muzici; to je u kodeksu 380²⁾ koji predstavlja zbirku od sedam različitih knjiga iz oblasti Tumačenje Kur'ana. *R-3284,7*

Sedma knjiga iz ove zbirke je ilmihal na turskom jeziku od nepoznatog pisca. "Pored dogmatike u djelu se govori i o drugim vjerskim pitanjima, kao o zabrani duhana, kahve, glazbe, o vampirima itd."³⁾

Cijelu zbirku je prepisao Hadži Sulejman, sin Muhamedov, 23. ševvala 1180. godine (24. marta 1767.) u tvrđavi Gradačac.

S obzirom na rijetko spominjanje muzike u islamskim rukopisima koji su nastali u Bosni i Hercegovini, donosimo ulomak iz spomenutog ilmihala kao historijski značajan i kao ilustraciju negativističkog stava prema muzici, koji je duže širen među muslimanima i utjecao na nerazvijenost teorije muzike kod muslimana.

Prijevod ulomka:

"Meleki ne ulaze u kuću gdje se nalaze razna sredstva za igru – kao što su tavlja i šah – a isto tako u kuću gdje se nalaze instrumenti za sviranje – tambura, saz, naj, duduk – ukratko, instrumenti na koje se svira ustima ili rukom; jer sve to spada u zabranjene stvari. U kuću gdje se oni nalaze ne ulaze ni blagoslov ni meleki i ona je puna šejtana i džina.

Dragi brate vjerniče, sve štetne posljedice koje smo naveli odnose se na ovozemaljski život, ali mnogo je štetnih posljedica od svega toga, koje će utjecati na onosvjetski život. Da napomenemo samo nešto od toga: Čovjek koji je na ovome svijetu upotrebjavao neku vrstu saza, na Sudnjem danu biće poživljen s tim istim sazom i na njemu će svirati; na samrtnom času to (muzika) će mu biti u mislima, zato prijeti opasnost da u

————— calabi—al—mizaq—degoute, difficile, delicat.

1) Kasim Dobrača, "Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu", Svezak prvi, Sarajevo, 1963.

2) Isto, str. 228, poglavlje Komentar Kur'ana

3) Isto, str. 228.

tome času izgubi iman. Hoće li tada moći da misli o Bogu – ili će umrijeti misleći na saz? ! Da li će tada moći pažljivo slušati učenje Kelimej–šehadeta koje će prisutni pored njega u tom času učiti? ! Bojati se da ga tada šejtan i saz ne opsjednu pa da preseli na Drugi svijet bez imana!”⁴⁾

Ovakav negativan stav prema muzici pripisuje se i našem znamenitom piscu Hasan–Kafiji Pruščaku (1547–1616). U ovom smislu ostalo je zapisano jedno predanje – prvi put zabilježeno u “Bosna–salnamesi” za godinu 1302. (1884–1885). To predanje, prema Dru Safvet–begu Bašagiću, glasi:

”U ulici, koja je išla ravno od Kafijine kuće do medrese, bila je kafana, gdje se sviralo i pjevalo. Strogi asketa nije trpio ni pjesme ni svirke bojeći se da mu ne naruše živce; zato je obilazio naokolo kroz više ulica samo da ne čuje muziku”⁵⁾

Stavovi iz navedenih ulomaka postaju razumljiviji ako su poznate, bar djelomično, rasprave o semu ⁶⁾, devranu ⁷⁾ i zikru ⁸⁾ koje su otpočele u 16. a dobile vrlo široke razmjere u 17. stoljeću. Pitanja o ovome bila su samo dio oštih rasprava i sukoba unutar raznih sljedbi i pravaca što su se razvili u okrilju islama.

U tim raspravama i sukobima vrlo često se izlazilo iz okvira učenja ortodoksnog islama, a ponekada su iznošeni stavovi koji su bili u suprotnosti s islamom.

Takav, dekadentan i neosnovan odnos prema muzici, u prošlim stoljećima je među muslimanima širen kao stav islama. Međutim, kod svih muslimanskih naroda u svijetu narodna muzika se vrlo bujno razvijala i ona se danas u svjetskoj zajednici muzičkih folklorizama izdvaja po svom bogatstvu i svojoj osebnosti. To vrijedi i za muzički folklor Bosne i Hercegovine; osebujan i bogat, razvijen u vrlo specifičnim uvjetima bosanske povijesti, on je danas jedinstvena pojava u svijetu i značajna vrijednost u općejugoslavenskoj zajednici kulturnih nasljeđa:

Muzika se prema tome razvijala kod svih islamskih naroda, pa je očito, da negativistički stav iz ilmihala u Gazi Husrev–begovoj biblioteci – koji je uostalom bio dosta rasprostranjen u islamskoj doktrini – nije nikada bio općenito prihvaćen. Za razliku od ovakvog izrazito puritanističkog shvaćanja, u islamskoj doktrini prevladavao je stav da su muzika i igra dozvoljeni – ukoliko ne izazivaju požudu, strast i raspuštenost. Navodi se da je sam Božji poslanik Muhammed prisustvovao jednom izvođenju plesno–muzičkog programa abesinskih umjetnika, a već iz literarnog kruga Ihvan–us–safa postoje izvješća o njegovanju muzike. Konačno ni za orgulje, harmonij, glasovire i pjevačke zborove i ako nema potvrde o novozavjetnim tekstovima, ipak ih je praksa sankcionirala.

Da negativistički stavovi o muzici, koje je izrekao autor našeg ilmihala i, navodno, Kafija, nisu našli jače uporište, već da su, naprotiv, islam i njegova civilizacija, izvršili snažan utjecaj na razvoj muzike, pokazuje i slučaj s našim narodima, posebno s bosanskohercegovačkim Muslimanima.

4) Prijevod s turskog specijalno za ovu priliku napravio Kasim ef. Dobrača.

5) Iz knjige “Znameniti Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti”, Safvet–beg Bašagić, Sarajevo, 1912.; Alija Nametak: Izbjegavanje upotrebe muzičkih instrumenata kod bosanskohercegovačkih muslimana. Rad VII Kongresa folklorista Jugoslavije. Ohrid, 1964, str. 359–362.

6) Ples i muzika pri derviškim obredima.

7) Skupno kretanje derviša u krugu tijekom obreda.

8) Slavljenje Boga glasnim i bezglasnim opetovanjem Njegovih imena i pobožnih tekstova.

Historija naše usmene poezije i književnosti, u evropskim okvirima počinje objavljivanjem balade o Hasanaginici u Fortisovu "Putovanju po Dalmaciji".⁹⁾ Kao autentičan zvuk naše usmene poezije balada o Hasanaginici duboko i široko je odjeknula, oglašavajući tako jedan sretan i slavan početak.

Međutim, historija naše muzikologije, u evropskim okvirima, počinje znatno kasnije. Češki slikar i melograf LUDVIK KUBA u svom opsežnom životnom djelu "SLAVENSTVO VE SVICH ZPEVECH"¹⁰⁾ sabrao je veliki broj putničkih popjevki slavenskih naroda. Obrađivao je i muzički folklor Bosne i Hercegovine¹¹⁾ u kojoj je boravio 1893. godine.

Življi interes stranih stručnjaka za naš muzički folklor datira iz 1909. godine kada je na međunarodnom kongresu muzikologa u Beču, melograf, obrađivač i izdavač pučkih popjevki svih slavenskih naroda, Ludvik Kuba u svom referatu "EINIGES UBER DAS ISTRO-DALMATINISCHE VOLKSLIED" ukazao na neke značajke muzičkog folklor iz naših krajeva. Dijelove ovog referata Ludvika Kube iskoristili su u svojim radovima ugledni bečki učenjaci, GUIDO ADLER (u radu "DER STIL IN DER MUSIK") i ROBERT LACH (u radu "GESCHICHTE DER ORNAMENTALEN IN DER MELOPOIE"). Radovi ove dvojice poznatih muzikologa skrenuli su pažnju šire javnosti na naš muzički folklor. Počinje intenzivnije istraživanje i proučavanje naše narodne muzike i slijedi objavljivanje niza studija o njoj u mnogim publikacijama širom Evrope.

Još je Ludvik Kuba u svojim radovima ukazao na značajan i vrlo osebujuć utjecaj istočne muzike na balkanski muzički folklor. Utjecaj je vršen prvo preko srpskih manastira koji su održavali žive duhovne veze s Bliskim istokom, dugovremenim gravitiranjem naših istočnih krajeva prema Biznatu i njegovoj kulturi, a poslije, širenjem islama na Balkanski poluotok, on postaje intenzivniji i svestraniji. On se različito manifestirao i u pojedinim regionima Bosne i Hercegovine, a osobito je vidna razlika u intenzitetu i karakteru utjecaja na gradska i seoska područja. Razlika između rustikalnog i urbanog dijela bosanskohercegovačkog muzičkog folklor je izrazita i bitna. Mada je i Ludvik Kuba u svojim melografskim zapisima mogao uočiti postojanje većeg broja ljestvičkih obrazaca (jedanaest), nije uspio odrediti granice između seoske i gradske popijevke. U gradovima, gdje je utjecaj islamske kulture bio značajniji, i u kojima je živio pretežno muslimanski živalj, utjecaj muzike Istoka je vrlo snažan i manifestira se u vrlo često upotrebi povećane sekunde. Osobito je izražen u već slavnoj i po svojim vrijednostima široko cijenjenoj gradskoj popjevci Muslimana – sevdalinci. Ta pjesma ima jako razvijenu melodiku, za razliku od seoske. Ima vrlo veliki raspon ambitusa, odaje čak četverotonske vibracije što za evropskog slušaoca najčešće nije primjetljivo, te je i najveći broj melografa zapisujući ovu popijevku grijehio (i spomenuti Ludvik Kuba).

No, u svim formama naslijeđenog muzičkog folklor u Bosni i Hercegovini, radi se samo o utjecaju, nekada znatnom, a nekada jedva primjetnom ali svaki oblik je jedinstvena sinteza starog i novog, nastala na našem tlu osebujuća i autentična.

Utjecaj istočne muzike na naš muzički folklor, najsnažnije odražavan kod islamskog stanovništva, ostvarivan je preko više medija, preko institucija i običaja koji su bili sastavni dijelovi novog vjerskog života, odnosno kulture islama:

9) Alberto Fortis "Viaggio in Dalmazia" vol. 1 in Venezia 1774. str. 99–101

10) Praha 1892. godine

11) Ludvik Kuba "Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine", GZM u Bosni i Hercegovini, brojevi: 18 (1906), 19 (1907), 20 (1908), 21 (1909), 22 (1910).

– vrlo rano u našim krajevima razni derviški tarikati ¹²⁾ podižu tekije ¹³⁾ i pjevajući svakodnevno u njima ilahije ¹⁴⁾ i kaside ¹⁵⁾, nastale na Istoku, uvjetuju širenje muzičkih elemenata iz njih u postojeći muzički folklor;

– u mektebima, ¹⁶⁾ osnovanim na našem tlu od prvih dana Islama u ovim krajevima, učile su se razne didaktične i pobožne pjesme sa Istoka ili pisane ovdje po uzoru na istočne;

– ezan ¹⁷⁾, kao svojevrsna vokalna arija, postaje dio svakidašnjice Bosne i Hercegovine, prvo u gradovima a poslije i u selima;

– kiraet ¹⁸⁾, njegovan među svim slojevima muslimanskog naroda u sebi je uključivao i elemente muzike;

– postojale su putujuće čoček–grupe; ¹⁹⁾

– vojnici iz raznih krajeva prostranog Osmanskog carstva, pripadnici raznih naroda, služili su u našim krajevima i pjevali svoje narodne i askerske pjesme. Naši ljudi, trgovci, vojnici, hadžije, đaci, avanturisti, donose također sa Istoka u naš muzički folklor elemente stranih muzičkih tradicija.

– Sastavni dio našeg muzičkog folklor postaje čitav niz istočnih instrumenata: TAMBURA, SAZ, ŠARGIJA, KARADUZEN, BUGARIJA, ZURNA, ZILE, BORIJA, NAJ, DEF, (BIN–BIR HALKA), TALAMBAS, ČAMPARETA, i drugi. ²⁰⁾ Razumljivo, s novim instrumentima nastaju i novi tonalni odnosi, a neki od starih neprilagodljivih nestaju.

– Na tlu Bosne i Hercegovine, odnosno na cijelom Balkanskom poluotoku, koji se našao pod izravnim utjecajem islamske kulture, rađaju se brojni novi običaji koji u se-

12) Tarikat – (ar.) derviški red, od ar. riječi tariq–put

13) Tekija – f (ar.) zgrada u kojoj se skupljaju ili žive derviši, u kojoj se obavljaju derviški obredi.

14) Ilahija – pobožna pjesma.

15) Kasida – (ar.) poduža pjesma rimovana na jednu rimu. Nije nikad kraća od 15 distiha, a može ih imati i preko 100. Po sadržaju: njome se neko pohvaljuje i uzvisuje.

16) Mekteb, mektep (mejtef, mchtef) – m (ar.) muslimanska osnovna vjerska škola, nom. loci od ar. kataba, katb = pisati.

17) Ezan – ana, m (ar.), poziv, zov na namaz (molitvu) koji upućuje mujezin na arapskom jeziku sa džamijske munare. Mujezin uči ili "okujiše" ezan pet puta dnevno objavljujući i pozivajući na pet za vjernike obaveznih, dnevnih namaza; sabahski (jutarnji), podnevni, ikindijski (srednji), akšamski (večernji) i jacijski (noćni).

18) Kiraet–m (ar.) pravilno čitanje Kur'ana.

19) Čoček–pl. čočeci – čeka, m, (tur.) vrsta pjevača igrača OTO POSLAH MOJE GLUMCE ALIBEG PAVLOVIĆ (druga polovina XV vijeka) Od vojvoda Alibega Pavlovića, zemlji gospodara – mudrim i plemenitim, svakoje časti bogomdarovanijem, gospostvu dubrovačkom knezu i vlastelem, i svoj općini gospostva dubrovačkoga: Vlastele, ja ću k vama pravo, a vi ka mnije kako vam je ugodno gospostvu – da oto poslah svoje glumce, Radoja Vukosalića s družbom, na vaše svetce. Neka nam ste veseli, Bogu preporučeni i vasesmu slavlomu gospostvu!

"SPOMEN O GLUMAČKOJ DRUŽINI ALIBEGA PAVLOVIĆA potvrđuje činjenicu da su bosanski feudalci, i poslije prijelaza na islam, održavali domaću kulturnu i umjetničku tradiciju, prenoseći je s koljena na koljeno. Alibeg Pavlović njeguje na svom dvoru muziku i glumu, a dvorsku grupu svojih umjetnika šalje na proslavu Sv. Vlaha u Dubrovnik, kao što su to ranije činili razni dostojanstvenici i kraljevi iz Bosne. Glumci su u ono vrijeme vjerovatno bili i autori i interpretatori tekstova, pisanih ili improviziranih, prenošenih s javnih nastupa među širu publiku i širenih na taj način u narodu.

Č. Truhelka: Tursko – slovjanski spomenici dubrovačke arhive, Sarajevo 1911.

(Mak Dizdar "Stari bosanski tekstovi", "Svjetlost", Sarajevo 1969).

"Pouzdanje se zna da su držali pjevače (i svirače R.M.) begovi Gradašćevići iz Gradašća, Ljubovići iz Hercegovine, Beširevići iz Ostrošća".

(Muhamed Hadžijahić "Narodni pjevači na dvorovima bosansko–hercegovačke aristokracije", Narodna Uzdanica – kalendar za godinu 1935., Sarajevo 1934).

bi uključuju i muziku. Značajni su svadbeni običaji s vrlo raznovrsnim svadbenim pjevanjima, kakvih do dolaska islama nije bilo u našim krajevima.

— Muzika je bila sastavni dio života u utvrđenim gradovima s posadom i domovima aristokracije. U gradovima — tvrđavama, s vojnom posadom, postojale su i specijalne muzičke grupe. U njihov sastav najčešće su ulazili slijedeći instrumenti: TALAMBA-SI, SVIRALE, ZURNE, ZILE i BORIJE, a rjede TREMPE i ĆAMPARE.

Najznačajniji i najbrojniji instrumenti u Bosni i Hercegovini, a i na cijelom Balkanu, preneseni u okviru utjecaja, su bez sumnje tambure.²¹⁾ Možemo ih podijeliti u dvije grupe:

— PIVAČKE TAMBURE, njima se prate muslimanske epske pjesme (krajišnice);
— ŠARGIJE²²⁾ se javljaju u više oblika i razlikuju se po veličini korpusa i drška i po broju žica. Imaju zasebna imena čija upotreba nije jasno izdiferencirana u smislu specifičnosti pojedinih tambura iz grupe šargija. To su: saz, karaduzen (ili baglama), bugarija, čiftelija i druge.

SAZ²³⁾ se susreće u Makedoniji, na Kosovu i u Bosni i Hercegovini (s pouzdanošću se može tvrditi da je ovaj instrument bio proširen i među bugarskim muslimanima — Pomacima, te mađarskim, rumunskim i grčkim muslimanima).

Najvjerovatnije zbog toga što je bio tipični gradski instrument i što je najeklatantnije simbolizirao novi muzički život gradova Bosne i Hercegovine koji se u okrilju islama vrlo brzo i snažno razvijao, saz se nije proširio među kršćanskim i hrišćanskim dijelom bosanskohercegovačkog stanovništva. Gotovo isključivo koristili su ga Muslimani, te ga možemo smatrati njihovim nacionalnim instrumentom. Na ovo ukazuje i Fra—Grga Martić.

Upotreba saza bila je proširena na najrazličitije prilike i postala je sastavni i nezaobilazni dio gradske tradicije Muslimana. Sijela, svadbe, aškluci, teferiči i gotovo sve druge manifestacije veselja uključivale su i obavezno prisustvo sazlija.²⁴⁾ I neki derviški tarikati u našim krajevima prilikom svojih obreda upotrebljavali su, pored ostalih instrumenata, i saz.²⁵⁾

Ni saz, kao ni bilo koji drugi instrument i instrumentalna muzika uopće, nisu nikada upotrebljavani pri čisto vjerskim svečanostima ili manifestiranju žalosti kod Muslimana.

Saz je kordofoni (žičani) instrument iz grupe tambura. Broj žica mu je različit i kreće se od šest od šesnaest. Najčešće je taj broj, kod sazova koje susrećemo u Bosni i Hercegovini, osam, deset ili dvanaest. Sve su žice ugodene na podjednaku visinu.

20) Svi instrumenti iz muzičkog folkloru Bosne i Hercegovine, osim svirala, dvojnica i dipli su prototipno istočni.

21) Tambura — ar. tunbur — udarati. Po budističkoj mitologiji prvu tamburu je načinio bog Tamburu, zaštitnik muzike i muzičara. Za tamburu sličnu sazu znalo se još prije 4000 godina. (Dr Josip Andrić "Tamburaška glazba", Slavenska Požega 1962).

22) Šarqiyja (ili šarkija) — f od tur. šarki — vrsta veselih istočnjačkih pjesama. ar. Šarqyy — istočni.

23) Saz je perzijska riječ i znači trska, a vjerovatno je postala ime ovog instrumenta po sličnosti zujanja trske koja treperi na vjetru, sjetnim zvukovima saza.

24) Sazlija — svirač na sazu

25) Prema tvrdnji Fejzulaha Hadžibajrića, stručnjaka za tesavuf (islamsku mistiku), u razgovoru 23. jula 1973.

Sazom se najčešće prati pjevanje samog svirača. Najprije svirač preludira naročitim instrumentalnim motivom a zatim adekvatnom arijom same pjesme. Na dugim notama i pjevačevim pauzama svirač "veze" sitnim motivima da se ritam ne bi umrtvio. Zvukovi na saz u se proizvode udaranjem terzijana po žicama. ²⁶⁾ Svirač drži terzijan u desnoj ruci, po svim žicama istodobno da bi se proizvela maksimalna zvučnost.

I saz i šargija ²⁷⁾ su bili prošireni po urbanim sredinama Bosne i Hercegovine. Šargija ima nešto kraću a saz jako dugačku hvataljku. Dugačka hvataljka saza je razumljiva kada se ima u vidu melodijski "vez" u vrlo visokom ambitusu (preko dvije oktave) kakav je karakterističan za naše gradove. Samo ovakvim instrumentom moguće je pratiti naše najoriginalnije folklorne arije oblika nenadmašne sevdalinke.

Ukrašavanju saza poklanjana je velika pažnja. Peševi ²⁸⁾ saza ukrašavani su srebrom, vezeni su po njima, srebrenom žicom, ornamenti, vršena je inkrustacija sedefom i potkićivani su merđžanom i biserom. Za takav saz se u našim narodnim pjesmama susreće nazivlje: "sedefli tambura", "biserli tambura", "tamburica bisernica", "bisernica" i drugi.

Kutlača saza (rezonantna kutija) ima trobridan oblik, poput heljdina sjemena. Ovaj oblik pronađen je najpodesnijim za držanje instrumenta u krilu, budući da sazlija za vrijeme sviranja sjedi poravno, prekriženih nogu. Ovakav položaj mu omogućuje da lijevom rukom slobodno hoda s peša na peš, duž hvataljke saza.

Svaki od graditelja sazova ukrašavao ih je prema mogućnostima i vlastitim estetskim nazorima. Promatranjem ornamenata primjećuje se česta improvizacija, ali i redovito i želja graditelja da ostane u okvirima stila i tehnike primjenjivanim kao prototipova saza donošenih sa istoka.

Interesantno je da su graditelji sazova njihove hvataljke dijelili prema vlastitom sluhu, pa su sazovi od raznih graditelja imali različite "bučune". ²⁹⁾

Pitanje da li je saz potakao nastajanje naše najoriginalnije folklorne arije, "PORAVNE" ili "RAVNE", kojoj nema uzora ni u jednom muzičkom folkloru svijeta, ili je pak "PORAVNA" pjesma uvjetovala tako prisno urastanje saza u naš muzički folklor, do danas nije riješeno. Studioznije bavljenje našim muzičkim nasljedem riješiće se ovo, kao i niz drugih vrlo značajnih i vrlo važnih pitanja.

Saz je postao simbol najravnije melodike, najsmišljenijeg i emotivno najprodubljenijeg tonskog filigrana, koji se može smatrati jednim od najljepših bisera u svjetskoj ogrlici nacionalnih muzičkih nasljeđa.

Na hvataljci saza fiksiran je melodijski smisao Istoka. Tonovi su alterirani polutonovima, a ponekada i četvrttonkama.

26) Terzijan—ana, (pers.) trzalo za tamburu kojim se udara po žicama, tur. terziyane, pers. terziyane, terzene (pers. tar—žica, žica od tambure + pers. zene, par. perf. od inf. zeden—udarati, kucati, svirati).

27) Šargija u ovom slučaju kao naziv za specifičnu vrstu tambure iz grupe šargija.

28) Peš—m pl. peševi (pers.), dijelovi, polja hvataljke saza na kojima su fiksirane određene notne vrijednosti.

29) Bućun — boja zvuka specifična za određeni saz.

Na saz se svira po sluhu. Mada je najčešći slučaj, kao što je rečeno, da se sazom prati pjevanje samoga svirača, uz saz se može svirati i kolektivno, i to ne u harmonijskom, već isključivo u melodijskom smislu. Ovim se pojačava instrumentalna unisonost melodije. Više sazova zajedno zvuči u paralelnim vokalnim linijama unisono s pjesmom, uz sitnije "šaranje" pri ispunjavanju pjevačevih pauza ili u vrijeme njegovih dugih tonova.

Istovremeno sviranje više sazlija naziva se sviranje (kucanje) u takumu.³⁰⁾ U ovakvim prilikama sazovi se moraju "oduzeniti"³¹⁾ u strogoj unisonosti. Najmanje skretanje jednog od sazlija sa unisone linije jasno je primjetljivo i za slušaoca vrlo neugodno. "Oduznenjeni" sazovi daju vrlo nježne, sjetne i prijatne zvukove.

Sazlijski takumi su svojevrsan audiovizuelni spektakl, čemu doprinosi bogato ukrašena i živopisna bosanska nošnja protagonista.

Diljem Bosne i Hercegovine nekada se puno nje govala i cijnila sazlijska muzika. Brojni su bili virtuozii na ovom instrumentu. Neki od njih su u narodnim pjesmama poimenice opjevani, neke bilježe u svojim hronikama stari hroničari, ali najveći broj imena naših sazlija, u prošlosti, ostaće zauvijek nepoznat.

Prodorom kapele i orkestara u Bosnu i Hercegovinu, poslije 1878. godine, naglo opada interes za saz i vrlo brzo se smanjuje broj sazlija. Iz muzičke stvarnosti Bosne i Hercegovine, čija je tradicija muzičkog folkloraj jednaka onoj u Italiji i Španjolskoj, do naših dana saza je gotovo nestalo. I danas rijetki iz naše sredine znaju, kao što je nekada španjolska obilovala virtuoziima gitare, da je tako Hercegbosna imala svoje virtuoze saza i žarku ljubav naroda za njegove zvukove.

Austro-Ugarska okupacija Bosne i Hercegovine zatekla je u njoj vrlo veliki broj sazlija. Za neke se od njih još zna.³²⁾

30) Takum—m (tur.) zajednica, grupa, takum udariti—srediti, urediti, opremiti, svirati skupa.

31) Oduzneniti, uduzneniti—(tur.) dotjerati, urediti, uljepšati.

32) Hadži Junuz Ekmic, imam džamije Topal Ejni—hana, bavio se kaligrafijom i znao je lijepo kucati na sazu. Poginuo je među braniteljima Sarajeva 1878. godine (prema knjizi Seid Traljić "Sarajevski grad Vratnik", Sarajevo 1931). U Sarajevu su u XIX stoljeću, između ostalih, bili: Mustaj—beg Čučak, Muhamed—aga Zildžo, Ibrahim—aga Munija Bajraktarević, Mujaga Zlatar, a u Brčkom: Ramo Abidović i Bećir Pehlivan (prema rukopisu knjige "Jugoslavenske pjesme i igre istočnog područja" od Mustafe Mulalića, Arhiv grada Sarajeva).

Mada više desetljeća u Stocu nema nijednog sazlije, Osman Heko (rođen 1895.) sjeća se slijedećih svirača saza u gradu Stocu: Ahmetaga Heko, Ibrahim Letrić, Avdo Rokić—Grk, Muhamed—beg Jašarbegović—Ićibeg, Ahmet Relja, Mumin Rokić, Osman Basarić, Ibro Šabić—Pajdaš i Bećo Muratović.

Posljednji čuveni takum sarajevskih sazlija sačinjavali su: Hamdija Hadžihalilović, Čamičaga Čadro, Ahmetaga Jasika, Edhemaga Sulejmanović i Salih Hodžić—Tabače (prema M. Mulaliću iz gore navedene knjige).

Kada je čuo kucanje na sazu poznatog virtuoza, sazlije Salihage Čučka, ushićen Zijah—beg Pašić mu je darovao konja ispod sebe (M. Mulalić, ista knjiga).

"Dorskora je ovdje bilo odličnih narodnih pjevača, koji su pjevali junačke pjesme uz tamburu po begovskim odžacima i kahvama. Nekim bijaše pjevanje jedino zanimanje, dok su se drugi bavili uz to, i drugim poslom. Većini tih pjevača ne zna se danas ni za ime. ... Najznamenitiji pjevač prve pole prošlog stoljeća bio je Cerim Čajić. Bio je pjevač zadnjeg ostrožačkog kapetana Muratbega, a znao je, kako kažu 366 pjesama. Umro je oko 1845. u Cazinu. Sin mu Mahmut i unuk Maše također su pjevači". (Hamdija Kreševljaković "Cazin i okolina", Narodna Uzdanica—kalendar za 1935. godinu, Sarajevo 1934).

U naše vrijeme dok na muzičkim pozornicama vlada muzika uglavnom nastala daleko od našeg tla, ili jeftina muzika čija je pseudoinspiracija iz drugih folklornih područja, i dok smo preplavljeni kičem i komercijalizmom čak i u muzici, još samo ponegdje očute se zvukovi saza u rukama nekog "usamljenog trubadura", odjeknu sjetno gotovo kao napomena da je saz naš, da je dio tradicije, našeg povijesnog tijela.

U svijetu postoje slučajevi da je "mrtvi" jezik postao "živi", da su obnovljeni mnogi ičezli vrijedni običaji. On, saz, je još uvijek živ, istina možda na umoru.

Posljednji graditelji sazova, kojih je nekada širom Bosne i Hercegovine bilo mnogo, već su starci.³³⁾ Izgleda da će i ovaj zanat ostati bez nasljednika i možda zauvijek postati samo dio naše historije.

U posljednje vrijeme se može na radiju čuti, a na televiziji čuti i vidjeti, neki od trojice sazlija koji još javno nastupaju³⁴⁾ kako prati poravnu pjesmu koja je tek uz saz potpuno ono što jeste. Začudimo se saz u kao nečemu davno nestalom ili odnekuda iz daleka donesenom.

Kao što nam gusle čuvaju višestoljetnu tradiciju naše epike i sazovi treba da nam čuvaju tradiciju našeg dubokog lirizma i emotivnosti – sevdaha – utkanih u brojne vrijedne lirske pjesme po kojima je Bosna i Hercegovina na daleko znana.

Što je za Ruse balalajka, za Ukrajince dambura, za Talijane mandolina, za Španjolce gitara, to je za nas "Bošnjake" saz.

Sigurno saz i drugi slični instrumenti, kao i ostali elementi orijentalne – islamske muzičke kulture, pokazuju da ovdje nije riječ o "zabranjenim stvarima", kako bi to proizlazilo iz inače zanimljivog protumuzičkog zapisa u našem ilmihalu. Životna stvarnost pa i drugačije doktrinarna tumačenja učinili su da ljudi, makar i "svirali uza saz" ujedno misle i na čistoću duše.

33) Tale Kobiljak i Bešlija Kodiljak, obadvojica sa Kobilje Glave, i Hasib Nurkanović iz Štebrenika.

34) Muhamed Mešanović iz Sarajeva, Selim Salihović iz Bijeljine i Dr Hašim Muharemović iz Brčkog. U Sarajevu se ponekad mogu čuti sazovi Mehage Telalagića, Kadira Kurtagića, Hasana Užičanina, i Muhameda Mešanovića – Hamića (M. Mulalić, ista knjiga).

عماد علیہ رحمۃ اللہ حضرت مولانا فیض الدین قادری صاحب مدظلہ العالی
 الذی ہرگز سیر نہ ہو و عطر نہ پہنوں نہ عدت ہر وقت اہل ضلالت و نفاق و کفر و بدعت
 و فہم مانند درو جانہ و توبہ و شکر و نیکوئی و ایام فہم اجمل حرام درو و عطر و کفر و بدعت
 سو بہر لری و ذی فہم و عطر حرام درو و نیکوئی و ایام فہم اجمل حرام درو و عطر و کفر و بدعت
 فہم حرام درو و ذی فہم و عطر حرام درو و نیکوئی و ایام فہم اجمل حرام درو و عطر و کفر و بدعت
 دیو اضلاع اندک درو بہت کثیر الی الامت مسلمینا اذ درو سکنندہ صورت فواجہ درو مثلاً
 بر اعضا نجس و عطر درو صورت اعلا ایام فہم حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 حرم و کفر و عدت و کفر و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 و عدت و کفر و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 بر خصوص ہرہ و اعطای کفر و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 و برقی و مشاہدہ کفر و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 اور زینہ ایام محو از انک استہابہ بود در حرام درو و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 اسما و مذکبات لازم درو بود شریف و بریزد را و انجور و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 فہم لریانہ تو کو طرح و جنک جعاند کہ وارد راندہ فہم اجمل حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 فہم حالہ لری اندہ و حاتم و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 دیو و حرام درو بود و ایام فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 و شکر و اولان اولان ما حکم کر ملک کر سبب اولادہ اصلہ رکات او بود و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 کہ حالتہ الی اول جنتہ و طہور و جمیع الت سازوی و درو و ایام فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 ساز لری جمیع سے عرماند درو ہر کشتندہ اوور اولادہ صلوات بہ طہری کرمز اولادہ ایام
 مشاہدہ و حاتم مالہ مالہ اولی طہور و شکر و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 سماع و ذی فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 کوہہ منجاج اولادہ ایام فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 آخرتہ منجاق اولادہ ایام فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 قیامت کف نامہ اول جنتی عرمانت سیدانہ بود و طہور و ایام فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 یتنہ اولادہ ایام فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام
 سیدانہ اولادہ ایام فہم و عطر حرام درو و کمالہ مالہ را عقدا بہ ایام

ملک

ملك كرم و شياء من ايله اول او وطن بطور سكرانته موله جمله كلوس اول كشي بي جوق قده ايمان قوروق
 مكن اولور حيا الله او رساز اولسايد اولورده ملك صوب اولور ايني و مسلمانان ايمانك شهادت مسمكه س نبعون
 ايدركن ينه اولور كه شيطاكر صوب ايمان اولور ملك در لو ملك ايسه ايمان اولور ملك س ايترا لور بود كلوس
 ملك اولور و قوروك موق منالر ايجمانك ايكين شيطان غالب اولور بيقو ذبائنه هكا ايمان اولور قوروق قوروق ايدرك
 كند و رساز طله كرو باجود دكليه لور بايز اولورده ساز ايله اولور ب ملك لور فاجورم لرو اولور
 اوده بر ملك اولويه مينه ايمانك كتمك بيجاب ايسه غايله احتفالدر اكر عقي او ايدرك بوجو كوزن هجانه
 نومرايون ب اولور از المورين ائشه بيقو ب كل ايدرك اخر ايز نوز ايدرك اون در صبحي بجمكه بيدر
 او نسا ايكچ اولور بده خصيصه اخوان نه ظاندر بوقنسي دون • كده عر كملر انصافه

او قوروق بويجه ايتاكر • كور قوروق عاكه ستار • قفي اصحاب دو وار • قفي اوباب عر تاس
 يه اركن زوانلر ايتار • قفي كون كسي نوز لور • قفي ايمان صفت سوز لور • قفي ز شراي نوز لور
 باخو بلا سر وقامتار • وفا بولد ايز عر كين • جهانك عيش نوسنلر • نه دك طراز و ن لا دين
 كم اند ايز رعيتاكر • بوجون نوبت ك ساكاك • براجين بوق دخی هر كين • ديمر ستمك هج اولور
 سچو بيشماره طالار • سلامك سنده انصافيت • حقيقت بول بچان بوق • صرع اولور قضايل
 كرم الله كه حفظ ايدرك • قوم مر شيطان دن • كم او ايمان اولور دلو صولك • كايه ايمان خاكار
 فضلا بوقصل بر مقدار تصور دن بيان اولسون تاكم نفس ائشه بنشالر ايتوب بوقصد اولور بيان

بور و ملك ايله نفس امارتك قوروق حرق و صحيح جده مسلمان اولور منافق اولور قوروق اولور حيا
 او مؤمن بوايم اولور ائشه بيقو كم وارد رده قتم اوزر ينه در اول نيم نفس اماره حرق ايتار
 نفس قوامه در اون صبحي نفس مالمه در دديجي نفس مطمئنه در حق كه حضرت بقره قوروق ان مطمئنه در
 حق كه حضرت بندك مردود اولور ان نفس اماره در امانه ايمان اولور بايز در كه ايكجه و كوزلر روز سب
 نفس اماره نفس اماره لكره توتايوب نفس اولور لكه و نفس مطمئنه لكه و ندر ملك كركدر تاكم
 الله كور اكر اولور اولور كه اكر امت اولور ثوباله مردود حضرت اولور بقره قواميه او ايز د نيم
 اولور بدارك ايسه صولك ايله دو نيمه و دخی نورك مرتبه لر بي و صفلي بي ساكجا بالور و بن اولور كه
 سردخی بوز وقت قوروق ائشه بندك يكاد و ترسن و غفلت بنوع عيان قوروق اغذال حصاره سن تاكم نيم بيان
 الله كم سوز ايشيك و ايتوب بلكه ان نفس امان صابان اوج ورك طائفه در بركه فاسق اولور
 و بقره منافق اولور و بقره كور و دخی الله عاي اولور بكار اولور بامانق اولور بيقو اولور

SUMMARY

NOTE ABOUT MUSIC FROM THE CODEX OF GAZI HUSREV-BEY'S LIBRARY IN THE LIGHT OF SOME CHARACTERISTICS OF MUSICAL FOLKLORE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

The author publishes the translation of quotations from one codex in which, allegedly, Islam has negative attitude toward music and he gives doctrinal justification. Opposing this conception the author considers that Islam is gracious toward music if it does not provoke lust, passion and immorality. Folklore of Bosnian Moslems shows that music has attained a very high degree in Islamic civilization. The author pays attention in particular to "saz" and "saz" music.

